

УДК 316.42.001.76 (477)

Більська О. В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та управління

національним господарством

Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ, ЇХ ПРИРОДА І РОЛЬ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

Узагальнено емпіричний і теоретико-методологічний матеріал щодо тлумачення змісту і природи поняття «соціальні інновації» на предмет відповідності цілям соціальної конверсії економіки й надано його авторську концепцію як науковій категорії стосовно соціально спрямованої ринкової економіки.

Ключові слова: соціальні інновації, тлумачення, підходи, деструкції, концепція

Постановка проблеми. Соціальні здобутки найрозвиненіших країн світу, які були реально досягнуті у другій половині ХХ століття і вражають до останнього часу, спонукають світову спільноту і в тому числі й Україну до соціально результативних дій. Курс на домінування соціально спрямованості на національних теренах відтворився в конституційному закріпленні моделі соціальної держави з ринковим механізмом господарювання. Кінцевою метою соціально-ринкової трансформації було набуття державою функції координації інтересів різних суб'єктів економіки та формування підвалин їх економічної активності. В цій констатації досить важливим моментом є факт того, що ринок ґрунтується на інтересі виробника, а держава зосереджується на суспільних інтересах. У зв'язку з необхідністю зведення цих різноінтересових потоків в одне русло постали питання теоретико-методологічного супроводу реформаційних перетворень з метою забезпечення формування економічних підвалин по зведенню намірів щодо соціальної зорієнтованості на реальні дії й результати.

Аналіз досліджень і публікацій. Становлення соціалізованої ринкової економіки вимагало опрацювання як західного досвіду, так і практики розбудови соціальної держави на теренах бувшого СРСР. В цьому напрямку в Україні працюють колективи багатьох НДІ, створено наукові школи щодо соціалізації економіки (З. Галушка, В. Гришкін, Ю. Зайцев), визначення потенціалу соціалізації економіки (Н. Деєва, Л. Тимошенко), трансформаційних потоків ринкового реформування (В. Геєць, А. Гриценко), забезпечення соціальності у розвитку (Е. Лібанова, О. Каховська, В. Куценко, О. Новікова) тощо. Проте досить складні і багато в чому суперечливі процеси суспільного поступу ставлять ряд питань як теоретичного, так і методологічного характеру, які потребують переосмислення, а то й принципово нового тлумачення.

Перш за все, це пов'язано зі слабким корелюванням двадцятидвохрічної соціальної ходи з поліпшенням добробуту населення. Егалітарне в минулому суспільство стало надзвичайно розшарованим у доходному і майновому контексті. Аксиоматичність положень щодо ефективного власника в ринковому середовищі на національних теренах не віднайшла достатнього підтвердження, а держава, діючи стереотипно в питаннях соціалізації, довела ситуацію майже до повного абстрагування від домінантності соціального в суспільних перетвореннях. З позицій цих узагальнень певного оптимізму надає проголошений більшістю європейських країн наприкінці ХХ ст. курс на становлення інноваційної економіки.

Виділення невирішених питань проблеми. Інноваційні перетворення у сучасній їх інтерпретації проявляються у техніко-технологічних змінах на виробництві. Мова йде про заміну діючих механічних та електромеханічних систем сучасними електронними, використання нанотехнологій, удосконалення технологій та продукції взагалі. Беззаперечно, втілення моделі інноваційного оновлення економіки країни в умовах вичерпності можливостей екстенсивного соціально-економічного розвитку є ключем вирішення багатьох викликів сьогодення. В цілому інновації та процеси

інновування не є новими категоріями для науки. Проте сучасні умови, в яких здійснюється соціальна конверсія економіки, ставлять питання щодо зміни уявлення про зміст, природу і спрямованість інновацій. Все таки мірилом суспільного поступу є набуття людиною статусу першооснови суспільного співжиття і саме у цьому напрямку має проходити соціалізація інноваційної економіки. Але, незважаючи на практичну значимість і достатній науковий інтерес до соціальних аспектів інноваційного розвитку, до останнього часу залишається широкий спектр розбіжностей щодо їх сприйняття та тлумачення.

Постановка завдання. Метою статті є концептуальне обґрунтування сутності «соціальних інновацій» та розкриття їх можливостей та ролі в умовах перехідної економіки з ринковим механізмом забезпечення активності на національних теренах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «соціальні інновації» є словосполученням понять «соціальний» і «інновація». За канонічними підходами слово «соціальний» походить від латинського *socialis* і тлумачиться як «спільний, суспільний» [1]. Згідно словникового видання «інновація» ідентифікується з нововведенням або комплексом заходів, спрямованих на їх впровадження [2].

На перший погляд, поняття «інновація» та «соціальний» сприймаються досить легко порізно та в простому поєднанні без будь-яких запитань, але це відчуття є оманливим в силу достатнього різноманіття їх змістовного навантаження на тому чи іншому етапі суспільно-історичного розвитку.

Є всі підстави вважати, що проектування формули їх конструктивного поєднання можливе не на підставі суто об'єднуючої логіки, а виключно на прикладному аспекті тобто прив'язці до конкретної проблеми і її розгляді як єдиної категорії. Досить влучно на цей методологічний аспект наукового пізнання звернув увагу відомий вчений А. Гальчинський, наголосивши, що «...ми навчилися...розчленовувати проблеми суспільного розвитку на складові, і це свого часу було принциповим надбанням наукових досліджень».

Нині головне завдання... «зібрати окремі частини в єдине ціле», сформувані принципи узагальнюючої теорії, більш адекватної логіці сучасних трансформацій» [3].

На сьогодні склалися декілька наукових течій щодо тлумачення категорії «соціальні інновації». Наявна наукова спадщина, яка утримує в собі тлумачення терміну «соціальні інновації» до певної міри розкриває його природу, адсорбує в собі безліч визначень різнопланового характеру. Це природно оскільки до розробки даної проблеми залучилися психологи, економісти, соціологи, філософи та політичні діячі.

Представники академічної і практичної спільноти між тим надають поняттю «соціальні інновації» змісту процесу в явному і прихованому вигляді, корегуючої дії регуляторним органом, потенційного джерела покращення умов праці, рівня життя, деякого явища чи то результату тощо.

Так, за визначенням фахівця з соціології Мейжис І. А. з ними пов'язується безперервна структуралізація і переструктуралізація тієї арени, на якій люди виконують ті чи інші дії, намагаючись знайти рішення проблем і завдань, що постають перед ними [4].

Аспірантка Сумського державного університету Н. Летуновська вважає соціальні інновації процесом виникнення нових методів та технологій, форм соціальних відносин, які сприяють покращанню ефективності суспільної соціальної політики [5].

В одному зі словників соціальні інновації тлумачаться як різновид інновацій за сферою застосування що спрямовані на поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти, культури [6].

Якщо виходити з того, що соціальні інновації можуть бути як природно-історичними, так і проектними, то останні відомий український вчений Л. Бойко-Бойчук пов'язує з соціальними інноваціями нововведення, які спрямовані на зміну поведінки людини [7], а фахівець у галузі права О. Набатова кваліфікує дещо ширше як процес перетворення нововведень в соціокультурні норми і зразки поведінки [8].

За ствердженням докторанта НДЕІ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України І. Чорнодіда «соціальні інновації» – «...це широке поняття, що охоплює і природно-історичні зміни, які ламають традицію та відкривають шлях новому, і нові ідеї, що перебудовують суспільство, і проектну діяльність людей, яка створює нові цілі і структури» [9].

Співробітник Харківського національного університету імені В. Каразіна Є. Кучко визначає соціальними ті інновації, які спрямовані на поліпшення якості життя населення та стимулювання соціальної динаміки [10].

Майже у такому ж ракурсі надається визначення соціальних інновацій і вченими інших країн.

Зокрема, білоруський вчений Є. М. Бабосов визначає соціальні інновації як втілення в нових технологіях і технічних новаціях, нових видах продукції і послуг новацій, які сприяють удосконаленню соціальних процесів і управління ними [11].

В «Стенфордському віснику соціальних інновацій» за 2008 р. американські вчені надають соціальним інноваціям якостей нестандартного рішення соціальної проблеми, яке є більш ефективним, доцільним, життєздатним або існуючих рішень, для яких створені цінності виникають переважно для суспільства в цілому, ніж для окремих індивідів [12].

Існують методологічні конструкції, в яких соціальні інновації отримують рамкове тлумачення, замикаючись виключно соціальною сферою економіки.

Так, російський соціолог М. Басов тлумачить «соціальні інновації» як «...нововведення в соціальній сфері, що сприяють вирішенню суперечностей, які виникають за умов неоднорідного та нестабільного суспільного розвитку, співіснування різних аксіологічних систем, посилення процесів соціальної мобільності» [13]. С. Калюгіна подовжила формулу цього автора словами, «...коли багато з традиційних форм і методів забезпечення соціальних гарантій стали недієздатними» [14].

Словенська дослідниця Д. Завіршек пропонує сприймати соціальні інновації як «...нововведення у соціальній роботі...» спроможні «...через перетворення певних соціальних реалій викликати зміни у відносинах влади та розподілі ресурсів» [15].

Згідно розміщеного на сайті «Studlancer» визначення «соціальні інновації» ідентифікуються з «...явищами в соціальній сфері суспільства, яких не було на попередній стадії його розвитку і які виникли природним чином або введені за ініціативою суб'єктів управління...» [16].

Але в приведених формулах соціальних інновацій практично не відчувається зв'язок з їх роллю у досягненні основної мети соціально-економічного розвитку. Українська дослідниця цієї суспільної проблеми О. Берданова стверджує, що з перших років виникнення держави як інституту існування суспільства вона брала на себе певні соціальні обов'язки щодо своїх громадян [17].

З врахуванням даного уточнення за логікою української вченої Л. І. Федулової до соціальних інновацій слід відносити нові методи, способи досягнення соціального результату відповідно цілей розвитку суспільства [18].

Польський соціолог Я. Щепанський розуміє під соціальними інноваціями серію явищ взаємодії людей один з одним, що змінюють стосунки між людьми або відносини між складовими елементами спільноти [19].

Якщо бути об'єктивним щодо останніх формул соціальних інновацій, то вони несуть у собі певне інформаційне навантаження щодо спрямованості на досягнення загальної суспільної мети і, більш того, певною мірою відбивають суто цивілізаційні аспекти розвитку. Але маємо врахувати і інше. У них відсутня концентрація уваги на особливостях етапу суспільного поступу, а використовується досить загальний підхід в результаті чого формула набуває псевдо універсального характеру.

Соціалізаційні процеси породжують в часі і просторі нові моделі й зразки соціального облаштування суспільства, які за своїми характеристиками не вкладаються в відомі на сьогодні формули соціальних

інновацій, в силу чого в проектні рішення соціального спрямування закладаються принципові помилки та втрачається потенційно можливий ефект і знижується їх ефективність.

На нашу думку, сутність «соціальних інновацій» не зрозуміти без урахування логіки і змісту трансформаційних перетворень відповідно національної концепції розбудови держави з домінуванням у ній сфери соціальних відносин.

Кожна з країн, що проводить конструктивну соціалізацію інноваційної економіки, вирізняється складом і структурою компонентів, що забезпечують соціальність, проводить соціальну політику за власною схемою і в економічно можливих для них межах. Це ствердження не викличе заперечень, оскільки в кожній з країн, навіть із порівняно високим рівнем розвитку, концентрується тільки властивий їм набір проблем, які можна і слід вирішити на базі соціальності. Виходячи з цієї надзвичайно важливої методологічної позиції, слід формалізувати й окреслити уявлення щодо особливостей реалізації соціальною державою «соціальності» в ринковому просторі України.

В економічному контексті зміст національних особливостей трансформаційних перетворень звівся за образним висловом деяких учених, – до «... свідомого відступу на більш помірковані позиції в усупільненні економіки ...» [20]. Мова йде про відчуження робочої сили від засобів виробництва і запровадження інституту приватної власності, звуження поля державного втручання в процеси виробництва товарів і послуг, переструктурування господарського комплексу тощо. Проте усі реформації пройшли у напрямку ускладнення соціального статусу громадян і суспільство втратило якості справедливого, через значне розшарування населення у майновому й доходному контексті. Ми розглядаємо ці зміни як вихідні витоки дрейфу суспільства від домінування суспільних інтересів до індивідуальних чи то до певного співвідношення між ними. На тлі змін, що відбувалися в країні, та й на всьому пострадянському просторі логічно мала б

активізуватися наукова полеміка щодо більш чіткого й адекватного часу визначення змісту «соціального» з метою недопущення чергового перетворення соціальної спрямованості в розвитку на гасло і тільки.

Своєрідною фіксацією передумов об'єктивного сприйняття суспільної реальності є, на наш погляд, західна наукова думка, яка базувала і базує до останнього часу свої теорії на досить сприятливому соціальному матеріалі, оскільки в більшості розвинених країн світу практично панує соціально орієнтована ринкова економіка. За ствердженням швейцарського вченого Г. Бортіса існує два абсолютно різних значення поняття «соціальне». По-перше, на його думку, воно означає взаємозв'язки та взаємодію між формально рівними, автономними та самодостатніми індивідуумами та колективами, а по-друге – взаємозв'язок між нерівними, недосконалими і тому взаємозалежними індивідуумами, які потрібні один одному для того, щоб бути в змозі досягти спільних цілей, включаючи суспільство загалом [21].

Отже, соціальність за сучасними мірками постає в іпостасі як процесу, так і результату гетерогенних відносин між людьми в ході діяльного спілкування незалежно від волі й свідомості і спрямованих на зменшення неприйнятної асиметрії у їх доходах. Науковцями, які розробляли проблему соціальних інновацій у тому числі і українськими була викинута з розгляду ланка, яка опосередковувала ці спільні дії. Ми маємо на увазі проблему суперечностей чи відмінностей у доходах та питання їх зменшення або усунення.

Розвиток суспільства в напрямку пом'якшення нерівності у розподілі доходів, притаманних ринковій економіці, послаблення суперечностей між учасниками виробничих процесів та запобігання соціальних конфліктів об'єктивно потребує від системи управління суспільною динамікою адекватної стратегії та заходів. Конструкція механізмів щодо досягнення того чи іншого рівня соціальності в суспільстві не є довільною. Вона, беззаперечно, є наслідком відтворення впливу об'єктивних законів суспільного розвитку. Проте, якщо конструкція механізмів не адекватна

відповідному періоду часу, реальний процес набуття соціальності розвивається за стихійно сформованими діями.

І, оскільки, запропоновані формули «соціальних інновацій» не є ідентичними моделі формування і змін соціальності не видається можливим підпорядкувати їх реальним соціалізаційним процесам. Як наукова категорія «соціальні інновації» відтворюють відносини між суб'єктами економіки з приводу проектування і впровадження інновацій у різні сфери національної економіки, які потенційно спроможні змінити на краще відповідно цивілізаційним стандартам соціальність у суспільстві.

У поданій інтерпретації соціальні інновації постають у якості рішення потенційно спрямованого на ліквідацію інституційних розривів в тканині соціалізації. Подібний більш поширений і конкретизований концепт соціальних інновацій до український реалій вимагає відповідної трансформації політичної, економічної та соціальної систем будь-якої країни і об'єктивно зумовлює необхідність формування сучасної моделі управління суспільним розвитком, адекватної логіці реальних суспільних трансформацій.

В найпростішому відтворенні висловленого людська діяльність спрямована на процеси об'єднання й роз'єднання рушійних сил, задіяння потенцій яких у соціально-економічні процеси має альтернативи. Виходить, що соціальна інновація не може формуватися апріорно оскільки залежить значною мірою від випадковостей і підпадає під вплив непередбачуваних обставин. Якщо бути до кінця коректним, то суб'єкт вторгнення в неприйнятну часу реальність своїми діями має зберегти асиметричний баланс частин і, більш того, створювати тим самим простір для нарощування продуктивних здатностей складових та зміцнення не тільки соціального цілого, а й системи їх взаємодії з іншими компонентами системи.

Ці положення щодо конструювання соціальних інновацій набувають особливої ваги у формуванні мотиваційної бази до процесу соціального інновування. Перш за все, той природний процес в якому функціонує суб'єкт

закономірно з часом наповнюється певними труднощами і протиріччями, які стають сутяжними для нього й інших. Як протидію їм суб'єкт займає особливу позицію і прагне здійснити надбудову над ним, тобто сконструювати над природним процесом штучний, спрямований на більш плідні організуючі основи основних соціальних відносин.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Соціальні інновації як ядро інноваційної економіки утверджуються на національних теренах в перехідний період у відповідності з тим, що суб'єктом соціальних змін в процесі їх альтернативного конструювання приймаються за його матеріальну мету. У цьому ракурсі соціальні інновації слід розглядати як драйвер нового формату інноваційної економіки і перспективною науковою течією здатною змінити канонічні уявлення про інноваційні процеси в трансформаційній економіці.

Завдання системи управління за такого їх джерельного значення полягає в задіяні потенціалу усіх відомих детермінант забезпечення соціальності. Процес упорядкування та організації процесу соціального інновування за певними правилами та нормами сприятиме, на наш погляд, породженню відносно самостійних і до того ж незалежних від індивідів форм суспільної інтеграції і регулювання відносин між індивідами та їх колективними поєднаннями. І на цьому шляху модернізації механізму конструювання соціальних інновацій можна передбачити гаму суперечностей з приводу усунення розходження бажаних і реальних умов суспільного життя, які потрібно встановити, ідентифікувати та виокремити ядра і сфери впливу.

Список використаної літератури

1. Phills Jr. Rediscovering Social Innovation / Jr. Phills, K. Deiglmeier, D. Miller // Stanford Social Innovation Review – Fall 2008. [Electronic resource] – Access mode: [http:// www. scirevien. org/articles/entry/rediscovering social_innovation](http://www.scireview.org/articles/entry/rediscovering_social_innovation).

2. Završek. D. Social Innovations. A New Paradigm in Central European Social Work // Perspectives in Social Work.– 1995. – September – Vol. 1. – S. 145-148
3. Бабосов Е. М. Основные направления инновационного развития в социальной сфере Республики Беларусь / Е. М. Бабосов // Наука – инновационному развитию общества: мат. Междунар. научно-практ. конференции, Минск, 22-23 января 2009 / редкол. М. Мясникович и др. – Минск: Белорусская наука, 2009. – С.384-388
4. Басов Н. В. Инновация как фактор социальной самоорганизации: процессуально-пространственное моделирование / Н. В. Басов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2008. – Т.ХІ. – № 4. – С. 185-203
5. Берданова О. Проблеми розвитку України як соціальної держави // Вісник Національної академії державного управління. – 2003. – № 3. – С.489-495.
6. Бойко-Бойчук Л. В. Поняття «соціальна інновація»: типи визначень, приклади застосування / Л. В. Бойко-Бойчук // Наука і інновації. – 2009. – Т.5. – № 5. – С.94-99
7. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: Внесок до класико-кейнсіанської політичної економії / Г. Бортіс; перекл. з англ. – К.: Києво – Могилянська академія, 2007. – 560 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
9. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук.видання / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
10. Гришкін В. О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія / В. О. Гришкін. – Д.: Пороги, 2005. – 498 с.
11. Калюгіна С. Н. Инновации в социальной сфере организации:

- сущность, виды, отличительные характеристики. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://econference.ru/blog/conf06/25.html>.
12. Кучко Е. Е. Социальные инновации: подходы к определению и классификации / Е. Е. Кучко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – № 941. – 2011. – С. 27-33
13. Летуновська Н. Є. Роль соціальних інновацій у діяльності вітчизняних підприємств / Н. Є. Летуновська. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31164/1/letynovska.pdf>
14. Мейжис І. А. Соціальні інновації в українській сучасності / І. А. Мейжис // Наукові праці. Соціологія. – Вип. 172. – Т.184. – С. 61-67
15. Набатова О. А. Институциональные аспекты социальных инноваций в постсоветских экономиках / О. А. Набатова. – С.1-4/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Economics/14_94537.doc.htm
16. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1990. – 917 с.
17. Словарь инновационных терминов. [Электронный ресурс] – Режим доступу: // <http://www.pfo-perm.ru/Dictionary.asp#s12>
18. Федулова Л. І. Соціальні інновації в системі соціально-економічних відносин. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2008_3/60-74.pdf
19. Чернодід І. С. Особливості впровадження соціальних інновацій як фактора розвитку громадянського суспільства / І. С. Чернодід // Економіка. Проблеми економічного становлення – Вісник. – 2012. – № 2. С.82-85

20. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепанский. – Новосибирск: 1967. – 214 с.

21. Які існують види соціальних інновацій? [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://pidruchniki.ws/11510513/sotsiologiya/yaki isnuyut vidi sotsialnih innovatsiy](http://pidruchniki.ws/11510513/sotsiologiya/yaki%20isnuyut%20vidi%20sotsialnih%20innovatsiy)

БЕЛЬСКАЯ А. В. СОЦИАЛЬНЫЕ ИННОВАЦИИ, ИХ ПРИРОДА И РОЛЬ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ СОЦИАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ

Обобщен эмпирический и теоретико-методологический материал относительно толкования сущности и природы понятия «социальные инновации» на предмет соответствия целям социальной конверсии экономики и приведено его авторскую концепцию как научной категории применительно к социально направленной рыночной экономике.

Ключевые слова: социальные инновации, толкования, подходы, деструкции, концепция

BILSKA A. V. SOCIAL INNOVATIONS AND THEIR NATURE AND ROLE IN A MARKET ECONOMY SOCIAL PURPOSE

Generalized empirical and theoretical-methodological material on the interpretation of the content and nature of the concept of «social innovation for compliance with the objectives of the social economic conversion and granted the author's concept as a scientific category relative to the socially oriented market economy.

Keywords: social innovation, interpretation, approaches, destruction, concept.